

УДК 821.161.3 А. Куляшоў

**ДРАМАТЫЧНАЯ ПАЭМА А. КУЛЯШОВА “ХАМУЦІУС”: СІСТЭМА ВОБРАЗАЎ
A. KULIASHOU'S DRAMATIC POEM "HAMUTSIUS": IMAGE SYSTEM**

Ю. А. Казак
Y. A. Kazak
БДПУ (Мінск)

Навук. кіраўн. – Н. В. Заяц, канд. філал. навук, дацэнт

У артыкуле разглядаюцца вобразы герояў драматычнай паэмы “Хамуціус” А. Куляшова. Закранаецца пытанне выяўленчых магчымасцей жанру “драматычная паэма”.

The images of heroes in A. Kuliashou's dramatic poem “Hamutsius” are analysed. The question of the expressive possibilities of the genre “dramatic poem” is considered.

Ключавыя словы: А. Куляшоў; драматычная паэма; Кастусь Каліноўскі; “Хамуціус”.

Key words: A. Kuliashou; dramatic poem; Kastus Kalinouski; Hamutsius.

Драматычная паэма “Хамуціус” (1975), прысвечаная Кастусю Каліноўскаму, стала апошнім ліра-эпічным творам А. Куляшова. Прызнаны майстар паспяхова выкарыстаў выяўленчыя магчымасці жанру, прапанаваўшы ўласныя мастацкія партрэты вядомых гістарычных асоб.

Драматычная паэма – гэта сінтэз трох літаратурных пачаткаў: драматычнага, лірычнага і эпічнага. Як вядома, асаблівасцямі драматычных жанраў з'яўляюцца дынамізм і напружанасць сюжэта. Але “Хамуціус” не зусім адпавядае гэтым крытэрыям: ідэйны змест, шырыня праблемнага дыяпазону пераважаюць над дынамізмам падзей, што ўзмацняе ліра-эпічны пачатак паэмы. Варта пагадзіцца з М. Ароцкам, які заўважыў, што ў гэтым творы “пануе цалкам мова паэзіі. Мысленне герояў, іх успрыняцце падзей, роздум, кожны ўнутраны рух памечаны характарам вобразнага мыслення самога паэта, пазначаны “пячаткай” яго высокай культуры паэтычнай мовы” [1, с. 455–456].

А. Куляшоў удала скарыстаў магчымасць раскрыцця характараў, уласціваю драматычным творам. Найперш гэта праяўляецца ў паказе вобраза галоўнага героя – Хамуціуса, Кастуса Каліноўскага. На першы погляд можа здацца, што Каліноўскі ў паэме паўстае ў рамантычным святле. Але, улічваючы значнасць асобы і дзейнасці кіраўніка паўстання, можна меркаваць, што герой паказаны аб'ектыўна, а адценні рамантычнага пафасу – традыцыйная адзнака твора на гістарычную тэматыку.

Паэма адлюстроўвае накіраванасць дзейнасці Кастуса Каліноўскага, яго блізкасць да народа, да сялян, падкрэсленую самой назвай твора. Хамуціус – адно з тайных імёнаў Каліноўскага, якое паходзіць ад слова “хам” (так называлі сялян): “Хамуціус і Хам – не проста цёзкі. / Хамуціус! Хіба не выклік дзёрзкі / У гэтым імені?” [3, с. 229]. Сярод іншых канспіратыўных імёнаў Каліноўскага ў паэме ўзгадваюцца Світка, Яська-гаспадар з-пад Вільні, Хамовіч, Макарэвіч, камісар Чарноцкі (“*Відаць часцей, чым падышах жанчын, / Імёны ён і прозвішчы мяняе*” [3, с. 269]).

У паэме Каліноўскі паўстае як рашучы, мэтанакіраваны, адданы справе кіраўнік паўстання. Матывацыя яго дзейнасці настолькі высакародная і значная, што яго не палохаюць ні адсутнасць раней абяцанай дапамогі з-за мяжы, ні вялікая колькасць папличнікаў, якія прынялі пакаранне, ні здрады былых аднадумцаў.

Пры ўсёй актыўнасці і непакіснасці Каліноўскага нельга назваць фанатычным. Ён захоплены абранай мэтай, але ведае пра складанасць абставін і ўсведамляе магчымыя пагрозы. “Каліноўскі вельмі цікавы не толькі ў ярасных сутычках з лагерам

“белых” (Віктор Старжыцкі, Гейштар), дзе пануе згодніцтва з царскімі сатрапамі, але і там, дзе ад першай рэакцыі пачуццяў ён раздумна, як філосаф уздымаецца да вялікіх чалавечых і сацыяльных ісцін” [1, с. 454]. Ён разважлівы, кіруецца не сляпой прагай справядлівасці, а лагічнымі раздумамі, не пазбаўленымі філасафічнасці. Яго назіранні маюць агульначалавечую значнасць, не прывязаны да пэўнай краіны або нацыі. Каліноўскім рухаюць філантрапічныя і гуманістычныя памкненні (“*Шкода белы свет, / Зямлю, людзей з іх доляю жабрачай*” [3, с. 219]). Барацьба з царскім рэжымам для яго – гэта не самамэта паўстання, а толькі сродак, крок да ўсталявання роўнасці (“*Я прыяцель Расіі, той, якая / Добра жадае нам, не панам, / Сваім і польскім, той, што не жадае / Сваіму народу згубнага жыцця, / Бурлацкіх стогнаў, катаргі кандальнай*” [3, с. 296]).

Звышнатуральная непахіснасць Каліноўскага кампенсуецца праз увядзенне аўтарам у твор трызненняў галоўнага героя. Яны выкрываюць яго жаданні і страхі, набліжаюць гераічны вобраз да звычайнага чалавека, якому ўласцівы натуральныя чалавечыя пачуцці. Сам Каліноўскі тлумачыць гэтыя трызненні як “*Хвароба... Нервы... Нечканы ўдар*”.

Выкарыстанне снабчанняў – вельмі ўдалы прыём для раскрыцця ўнутранага стану героя без парушэння фабулы твора. Але паўстае пытанне пра спосаб яго ўвядзення ў твор: у большасці выпадкаў Каліноўскі страчвае прытомнасць або засынае нечакана, што выглядае ненатуральна (“*Каліноўскі паволі асоўваецца на канапу. <...> Падобна на тое, што Кастусь прыдрамнуў, “Але нечакана ён задрамаў”, “Але гэта ўжо не ява, а сон”, “Але гэта ўжо не ява, а сненне*”).

Падчас аднаго з такіх удараў да Каліноўскага прыходзіць Юрась Старжыцкі, удзельнік папярэдняга паўстання. Каліноўскі абвінавачвае яго ў тым, што той не падрыхтаваў глебу для працягу справы, распачатай яшчэ ў 1830–1831 гадах. Вобраз Старжыцкага выконвае значную функцыю ў творы: менавіта яго заповітны ліст распачынае галоўную канфліктную сітуацыю і неаднойчы ўзгадваецца і цытуецца іншымі героямі. Адчуваючы сябе пераемнікам Юрася Старжыцкага, Каліноўскі і сам імкнецца зрабіць унёсак у вялікую справу, пакінуць зерне, якое немінуўча ўзыдзе.

У наступным сне з’яўляецца цыганка Стэфа і выкрывае эскапізм Каліноўскага. Герой ўцякае ад дрэнных думак і прадчуванняў, не жадае ведаць сваю будучыню, таму што падсвядома разумее магчымы зыход: “*Панёсся, уцякае на кані / Ад дум сваіх, як быццам ад пагоні, / Ад слоў маіх. Ад лёсу, што на пні / Перада мной ляжыць...*” [3, с. 262]. Такія паводзіны Каліноўскага могуць таксама тлумачыцца яго натурай: залішне не растрываецца на думкі і словы, а дзейнічаць.

Кульмінацыйнае трызненне адбываецца ў ноч перад пакараннем. Да Каліноўскага з’яўляецца Малады Чалавек, які памятае Кастуся “з часоў маленства”, узгадвае самае дарагое, што было ў жыцці, – адданыя сябры і верная каханая. Малады Чалавек заклікае Каліноўскага выйсці разам з ім праз адчыненыя дзверы камеры, але перашкодай становіцца менавіта тое, што Кастусь спіць. Трызненне выяўляе прагу жыцця і надзею на выратаванне, хоць знешне Каліноўскі выглядае гатовым прыняць пакаранне. Гэтае снабчання выконвае футуралагічную функцыю: Малады Чалавек распавядае, што адбудзецца на святанні, і яго маналог становіцца альтэрнатывай сцэны непасрэднага пакарання.

У паэме “Хамуціус” важную ідэйна-эстэтычную ролю адыгрывае вобраз Марыські. Ён, як і трызненні, насычае натуральнымі чалавечымі пачуццямі вобраз Каліноўскага, якому “з яго выбухам сацыяльных пачуццяў патрэбна своеасаблівая антытэза ў інтымным вобразе” [1, с. 455]. Падчас прыняцця рашэнняў галоўны герой кіруецца не толькі інтарэсамі рэвалюцыі, але і жаданнем аб шчасці каханай. Марыська, карыстаючыся прыхільнасцю да яе жандарскага капітана, імкнецца

дапамагчы Кастусю. Але Каліноўскі, разуме, што за яго свабоду Марыська будзе вымушана адплаціць сваёй, і адмаўляецца ад такой дапамогі.

Вобразу Марыські надаецца адмысловая функцыя: ён выкрывае супярэчлівасці паўстання. Менавіта Марыська расказвае Каліноўскаму пра Арцёма Яцыну, які клапаціўся пра поспех паўстання яшчэ з часоў Юрася Старжыцкага, але быў забіты паплечнікамі. Думка пра паўстанне выклікае ў герані страх, трансфармуецца ў жахлівыя малюнкi: *“Ва ўзорах шкла вачам вярзуцца жакі, / Якіх не бачыў ты ды і не сніў. / Прыгледзься... Паміж дзвюх ямшчыцкіх станцый / Стаіць бяроза. <...> / На ёй паўстанцы задушылі мужыка. <...> / А вунь, з таго ляска, / Вядуць на шлях паўстанца-дзецюка / Пад вартай мужыкі. Заплюшчы вочы, / Каб у святле станцыйных ліхтароў, / Як я, не ўбачыць раптам сярод ночы / Крывавы ланцужок яго слядоў”* [3, с. 285–286].

Падкрэсліваючы сапраўднасць высокіх пачуццяў паміж заручанымі, А. Куляшоў у эпілогу паказвае Марыську манашкай, якая не верыць у смерць каханага і спадзяецца знайсці яго сярод байцоў Парыжскай Камуны. Такім чынам, вобраз Марыські ўвасабляе вечную памяць аб Каліноўскім і яго справе. У рэальнасці ж Марыя Ямант, нарочная Каліноўскага, да 1874 года знаходзілася ў сібірскай высылцы, пасля якой вярнулася на радзіму, потым пераехала ў Варшаву і стала жонкай былога паўстанца Генрыха Дмахоўскага [2].

Для паказу кемлівасці, дальнабачнасці і таленту Каліноўскага як кіраўніка паўстання аўтар уводзіць у твор вобраз жандарскага афіцэра. Капітан – прадстаўнік царскай улады, але здольны выклікаць у чытача сімпатыю. Праводзячы следства, жандарскі афіцэр не аднойчы па сутнасці здраджвае цару, дазваляючы Каліноўскаму ўхіліцца ад арышту. Матывацыяй яго паводзін служыць асабістая зацікаўленасць – пачуцці да Марыські. Варта адзначыць, што ў рэпліках жандарскага афіцэра часта гучыць ацэнка сітуацыі: *“Палітыка, дальбог, не для кахання, / Яна – цяжкі ланцуг для светлых мар. / Ёсць прыклады... Трагедыі паўстання...”* [3, с. 196]. Гэтая ацэнка з’яўляецца аб’ектыўнай, як і ацэнка капітанам асобы Каліноўскага. Верагодна, аўтар выкарыстаў вобраз жандарскага афіцэра для трансляцыі ўласных думак, выяўлення сучаснага погляду на асобу кіраўніка паўстання: *“Магчыма, потым будзе ганарыцца / Ім свет, аднак не зможа свет вярнуць / Таго, што пад сабою пахавае / Дрыгва, дзірван, бур’ян, халодны жвір”* [3, с. 254].

Такім чынам, драматычная паэма “Хамуціус” – гэта не толькі спроба звароту да гістарычнага мінулага і да вобраза славунай асобы, але і ўдалы вопыт сінтэзу жанраў і выкарыстання іх асаблівасцей. Пазнака “драматычная” ў вызначэнні жанру твора прадвызначыла яго форму, дазволіла раскрыць характары ў дзеянні, паказаць чалавека ў крытычнай сітуацыі.

Літаратура

1. Арочка, М. М. Аркадзь Куляшоў / М. М. Арочка // Гісторыя беларускай літаратуры ХХ ст. : у 4 т. – Мінск, 2001–2015. – Т. 3 : 1941–1965. – 2-е выд. – 2002. – С. 416–456.
2. Герасимчик, В. Кастусь Калиновский и Марыся Ямонт: история любви [Электронны рэсурс] / В. Герасимчик // Наша ніва. – Рэжым доступу: <https://m.nn.by/ru/articles/164901/>. – Дата доступу: 10.05.2020.
3. Куляшоў, А. Дарогі : вершы, паэмы / А. Куляшоў. – Мінск : Маст. літ., 2003. – 317 с.